

UNUTULMAYA YÜZ TUTAN DÜĞÜN GELENEKLERİMİZDEN “TOHUMKAVUT”UN İŞLEVİ, ANLAMI VE KÖKENİ HAKKINDA

*

Dr. Muharrem ÖÇALAN*

Sakarya Üniversitesi Türk Dili Bölümü

*

İletişim adresleri:

Elmek: ocalan@sakarya.edu.tr, muharremocalan@yahoo.com

ÖZET:

Zaman, pek çok şeyi değiştirmektedir. Ekonomik ve sosyal ilişkilerimizin, toplumsal değer yargılarımızın geçirdiği değişimler, davranış biçimlerimize ve tutumlarımıza da doğal olarak yansımaktadır. Değişimin değişmezliği, sosyal bir olgu olmakla birlikte toplumsal dokumuzu kuvvetli tutan bir takım değerlerin korunmasının gereğini, bu değerleri kaybetmeden anlamak zarûretindeyiz. Zira, sahip olduğumuz değerlerin edinim süreci, yüzyıllarla ifade edilebilecek bir zaman dilimini kapsadığı hâlde; aynı değerlerin kaybı, çok daha kısa bir sürede gerçekleşebilmektedir.

Anadolu Türklüğünde olduğu gibi, Kırgız, Kazak, Özbek gibi Türk boylarında da gelenekselleştigiine tanık olduğumuz düğün hediyelerimizden biri de “Tohumkavut” adıyla bilinir. *Neslin devamına niyet ve dua, neslin sağlığına temennî..* gibi inanç anlamlarının yanında; *toplumsal dayanışmanın ve dünürlüğün gereği* şeklinde de kabûl edilerek yüzlerce yıldır sürdürülen bu hediyeleşmenin, sosyo-ekonomik yönden de önemli bir işlevi ve anlamı vardı. Ne yazık ki bu güzel geleneğimiz de kaybolan güzelliklerimiz arasındaki talihsiz yerini almıştır.

Bu bildiride; Türk kültüründeki hediye kavramı geneli içinde düğün geleneklerimizden “tohumkavut” özeli ele alınacak, kelimenin ses, biçim, anlam, köken ve kavram yönleriyle ilgili olarak yaklaşımlar sergilenecektir.

Anahtar Sözcükler:TOHUMKAVUT, DÜĞÜN, HEDİYE, TÜRK KÜLTÜRÜ, DEĞİŞİM

---

*Bu tebliğ, 16-17 Kasım 2005 tarihinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Türk Kültüründe Hediye konulu uluslar arası sempozyumda sunulmuş ve yayımlanmak üzere olan bir tebliğdir.

1. GİRİŞ: NEDEN BÖYLE BİR KONU SEÇTİK?

“Hediye” ve “hediyeleşmek”, toplumumuzda hem bir davranış biçimi hâline dönüşmüş hem de sosyal bir değer yargısı özelliği kazanmış önemli kabullerimizden biridir. Her ne kadar son zamanlarda anlamı ve işlevi yozlaşmışsa da, eskilerin ifadesi ile “*sû-i misal, emsâl olmaz*” diyerek, bu güzel davranış biçimini sürdürürüz. İslam kültür dairesine girdiğimiz zamanlardan bu tarafa dinî bir veche de kazanmış olan hediye, aslında insanlar arasında sevginin ve dayanışmanın devamı yönünden önemli bir işleve de sahiptir. Biz, meselenin bu yönünü ilgilendiren bir konu seçtik. Seçimimizde, belirlenen bilgi şöleni başlığı etkili oldu. Bu doğrultuda düşünürken; “*Hacıbektaş Ağzında Unutulmaya Yüz Tutan Sözcükler ve Derleme Sözlüğüne Katkılar*” adlı tamamlamaya çalıştığımız makalemizdeki düşün ile ilgili “*tömğavut*” kelimesi, üzerinde durulabilir değerde bir kelime olarak görüldü. “Türk Kültüründe Ayrıntılar” serisiyle hepimizi; *ayrıntılar, ayrıntılı düşünmeye sevkeden ve Türk kültürünün güzelliklerini değişik boyutlarıyla gündeme taşımamıza vesile olan Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali* hocamıza şükran duygularımızla, memleketimizin bu birleşik kelimesini irdeledik.

2. KELİMENİN ANLAMI : TOHUMKAVUT NEDİR?

Bildirimizde üzerinde duracağımız *tohumkavut*; Derleme sözlüğünde (DS) *tohumkavudu/ tohumkavut (tomgavut, tomkavut)* biçimleriyle *Sarayköy (Dz.), Kilis (Gaz.), Afşin ve köyleri (Mr.), Gerçek, Sivrihisar, Kavak, Mihalıççık (Esk.), Mut ve köyleri (İç.)* yörelerimize ait bir düşün hediyesi olarak zikredilmektedir. (DS, 1993; 3946) Anlam olarak da; “*Oğlan evinden kız evine yollanan daha çok koyun, keçi vb. armağan; Kız evinin damada verdiği para vb. armağan*” anlamlarıyla verilmektedir. (DS, 1993; 3946) Aynı sözlüğümüzün 3945. sayfasında ise *tohumdavarı* başlığıyla ve “*Düğünden bir hafta önce oğlan evinden kız evine yollanan çeyiz. (Ezc.)*” izahıyla verilen kelime de aynı anlama gelir. Hatta aynı sayfada bulunan; *tohum (II)* “*Oğlan evinden geline giden armağan*” anlamı da *Divriği (Sv.)* ve *Adana* yörelerimize ait bir sözcük olarak bahsimizin sınırları içindedir. (DS, agy.)

Karaman İli, Kazım Karabekir İlçesi düşün âdetlerinde de “**tohum-gavut**” adıyla oğlan evinden kız evine, ertesi gün pişecek yemeklerin malzemelerinin gönderildiğine dair bir bilgiye rastladık.

“Oğlan evinde davetlilere öğle ve akşam yemeği verilir... Öğleye yakın pişen yemeklerin tadına bakan oğlan tarafının bir erkeği ahçıya bahşiş verir. Yemek, etli bamya, patlıcan kebab, yahni, yoğurtlu çorba ve çeşitli tatlılardan oluşur. Öğleye doğru gelinin yatağı, akşam kız evinde gelinin arkadaşlarıyla yiyeceği çerezler, ertesi gün kız evinde pişecek yemeklerin malzemesi olan bulgur, un, nohut, et, pekmez, soğan, yoğurt, kaşık v.s. bir traktör römorkunda davulcularla birlikte kız evine gönderilir. Götürülen bu malzemeye "**Tohum-Gavut**" denir. Birkaç büyük ve birkaç çocuk da beraber gider. Orada bir çay içip dönerler. Kız evinden çalgıcıların aletlerine bahşiş niyetiyle havlu veya mendil bağlanır.”
(<http://kazimkarabekir.gov.tr/SOSYAL.HTML>)

Kelimenin anlamı ve yaygınlığı konusundaki araştırmalarımız esnasında, tohumkavut geleneğinin Mersin- Mut yöresinde **tongavat kaldırma** şeklinde yaşadığını ve bu gelenekle ilgili bir de orta oyununun olduğunu tespit ettik. Bu tespiti, halk bilimi alanında önemli saha araştırmalarıyla büyük hizmetleri olan Erman Artun hocamız da makalesinde şöyle teyit ediyor:

“Mersin, Mut, Hacıahmetli köyü yörüklerinde düğünde misafirlere ikram edilecek yemeklerin büyük bir kısmı oğlan evinden gönderilir. Bu yemeklerin kız evine götürülmesi törenine **tongavat kaldırma** adı verilir. Yemekler, tongavat kocası denen bir erkekle yengeler eşliğinde çalgıyla götürülür. Düğün bayrağı dikilmiş ve düğün başlamıştır. Yiyeceklerin yanında ziyafette kesilmek üzere süslenmiş koç veya keçi, oğlan evinde kesilirken bir cümbüş kurulur. Belli sayıdaki tongavatçı gençler tongavatçılar oyununu oynarlar.” (Artun,2005)

(<http://turkoloji.cukurova.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/24.asp#sdfootnote80sym>)

Artun’un izah ettiği **tongavat kaldırma** oyununun oynayanların elinde kesilmiş iki adet horozdan bahsedilmekte ve tongavatçıların konuşmalarından bu horozların kız evine yenilmek üzere götürüleceği anlaşılmaktadır. (Artun, agm.)

Şüphesiz ki, kavram ve anlam olarak Türkçedeki mevcudiyeti DS’de zikredilen yörelerimizle sınırlı olmayan bu düğün hediyemiz, memleketimiz olan Hacıbektaş’ta ve Kırşehir, Nevşehir, Kayseri gibi komşu yörelerimizde de *tömgavut/ tohumgavut* söyleyişleriyle bir düğün armağanı olarak yakın zamanlara kadar yaşamaktaydı. Bilindiği gibi, düğünler, toylar eskiden günlerce sürerdi. (Örneğin; çocukluk yıllarımızda Hacıbektaş’ta, Perşembe günü bayrak kaldırılır

(*dikilir*), *düğün bir hafta sürer ve takip eden Perşembe günü de “gelin alması” yapılırdı.*) Bayrak kaldırılmasının ertesi günü (Cuma), oğlan evinden, kız evine ya bir küçükbaş hayvan (*koç, toklu, şişek,-bazı yörelerde keçi, erkek-*), ya da oğlan evinin gücüne göre bir büyükbaş hayvan (*tosun, düve, dana*) kırmızı, beyaz kurdellalarla, nazarlıklarla süslenir, taranır ve götürülürdü.

Söz kesimi, nişan gibi merasimlerle birbirlerine “*hısım*” olan iki tarafın dayanışmasının bir nişanesi anlamını taşıyan bu tip hediyeleşmeler, düğünde de devam ederdi. Tohumkavudun götürülmesi, kız tarafına düğün vesilesiyle gelen konuklara ikram edilmek maksadına matuftur. DS’de zikredilen; “*Kız evinin damada verdiği para vb. armağan*” (DS, 1993; 3946) anlamı hakkında, yöresi ifade edilmediği için, kesin bir hüküm verememekle beraber bu anlamın pek yaygın olduğunu düşünmüyoruz. Zira kız tarafından giden hediyeler daha çok; “bohça- tepsi, mendil, dürü...” gibi farklı adlardaki hediyelerdir ve onlar da yaygındır.

Kazak, Kırgız, Gagavuz boylarımızla birlikte Anadolu’nun pek çok yöresinde, evlenmeleri kararlaştırılmış gençlerin nişanlılık dönemleri dinî bayramları içine alan bir süreci kapsarsa, oğlan evinde müstakbel gelin ve gelinin birinci derecedeki yakınları için çeşitli hediyeler hazırlanır, oğlan tarafından bir heyet, bu hediyeleri kız evine götürür. Buna **bayramlık** denir.

Bayramlık, Batı Trakya’da **görüşmelik** adıyla yaşamaktadır. *Bu araya bayramlar da rastlamışsa geline giysi, takı, çerez, baklava, kurbanlık koç v.s. gönderilir. Seçilmiş olan koçun kınalanıp süslenmesi gereklidir. Bunun için koça kına vurulur (yakılır, sürülür), boğazına kurdeleler bağlanır, boynuzlarına da portakal ya da elma geçirilip parlak kağıtlarla sarılır. Erkek evinin geline olan ilgisi ve şanı açısından önemli görülen bu geleneğe günümüzde de bazı ailelerde rastlanmaktadır (http://www.ogretmeninsesi.org/fo_dugun1.asp)*

Özellikle Kurban Bayramı arefesinde (şerefe günü) gelin kız ve akrabaları için hazırlanan bayramlıklarla birlikte gelin için bir de kurbanlık hayvan alınır böylece; “*Sizin kızınız, bizim gelinimizdir. Kurbanı da bizdendir.*” anlamı da yüklenir. Bunların hepsi, “**bayramlık**” olarak adlandırılır.

Düğün, Kurban Bayramının hemen peşinden yapılırsa, tohumkavut olarak daha küçük bir yenilecek hayvan götürülür, ama mutlaka götürülür. **Tömğavut**, bayramlıktan farklı olduğu gibi, oğlan evine gelen gelinin attan, arabadan inmeden aldığı *yüzgörümlüğü* hediyesinden de farklıdır. İster düğünde, ister düğüne yakın bayramda götürülmüş olsun, *tohumkavut* diye

bilinen bu hediye götüren hayvanın cinsiyetine göre bir takım anlamlandırmalar da yapılmaktadır (Ör.: *Tosun, teke, koç* getirilmesinin, doğacak çocukların erkek olması dileğini yansıtmaması; *düve, çebiş/çebiç, şişek* getirilmesinin, doğurganlık dileği içermesi...gibi). Bu anlamlandırmalar, “tohumkavut”un *tohum* kısmındaki “nesil, soy” anlamına ağırlık kazandırır görünmesine rağmen; bu hediye bir *düğün hediyesi* olması, ve konukların doyurulmasına yönelik bir amaç taşıması, *toy, doy-, toygız- todhur-, tok, toklı*, kelimeleri ile birlikte düşünüldüğünde *tohumkavut* geleneğindeki *doy-* fiilinin anlam yükü daha ağır basmaktadır. Kelimenin ikinci yarısındaki *kavut*’un da bir yemek türü olarak anlamlandırılmış olması (*Aş. bkz.*), bu baskın anlamı desteklemektedir. İşte bütün bunlar bizim *tohumkavut*’u incelememizin sevk edici sebeplerini oluşturmuştur.

3. KELİMENİN BİÇİM VE KÖKENBİLİMİ YÖNÜNDEN İNCELEMESİ:

Kelime; *tohum* ve *kavut* kelimelerinden birleşik bir isim olduğuna ve bütün yörelerimizde bir *düğün hediyesi* olarak verildiğine ve böylece bilindiğine göre, birleşigi oluşturan kelimelerin anlamlarını açmakta fayda vardır.

3.1. Tohum Sözcüğünün Sözlüklerdeki İzahları:

Tohum kelimesi; TS’te < *is. Far. tuḥm bot.* 1-“*Bitkilerde dölleme sonucunda yumurtacıktan oluşan ve yeni bir bitki oluşmasını sağlayan tane.*”, 2- *meç.* “*Soy sop, döl, nesil, sülâle.*” anlamlarıyla verilmektedir. (TS, 1998; 2228)

Tarama sözlüğünde; *toḥum*: *Çekirdek (Deş. XVI. 113-2)* karşılığı ile örnekli olarak verilmiş. (*TTS; 3814*) Aynı yerde *toḥum tutmak, toḥum suyu* kelimeleri de XV.-XVI. Yüzyılda kullanılan kelime grupları olarak madde başı halinde izah edilmiştir (*agy.*)

Derleme sözlüğünde; **tohum (I)** [*tohumluk (I)*] : Damızlık erkek at, aygır (*Gaz./Ay./Ant.-Hat./ Bor- Niğ.*), **tohum (II)**: Oğlan evinden gelene giden armağan (*Divriği-Siv./Ada.*) şeklinde iki anlam yer almakta ve bu anlamlara ilişkin türeme sözcükler ve söz kalıpları da verilmektedir. (DS; 3945)

DLT’de *tohum* kelimesi kullanılmamıştır. Ancak; “*boğazlanacak, kesilecek hayvan*” mânâsıyla *tokum* kelimesi vardır. (Atalay, 1999; 635) *Tohum, tane, evin* karşılığında

urug/uruğ (agy.; 697) kelimelerinin kullanıldığı DLT’te, *uruğ turığ* ikilemesi de “*hısımlar*” şeklinde anlamlandırılmıştır. (agy.)

Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (TDES)’nde: *tohum* ‘bitki tanesi’ ~*Tkm. toxum.-KKlp. tukım.- Krg tukum.- Kzk tukum* ‘tohum; soy’.-*Tar.tuhum.- Çvş tāxām < Far tuxm* ‘seed; sperm; an egg’. *Räsänen: V 497a* (Eren, 1999) şeklinde gördüğümüz tohum sözcüğü;

Altayca-Türkçe Sözlük (ATS)’te bu şekliyle yer almazken ‘*tohum, çocuk, nesil*’ anlamında “*üren*” şeklinde bulunmaktadır. (Naskali, Duranlı; 1999:198)

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü’nde “*tohum*” sözcüğünün; AzTr: *toxum*, Başk.T.: *börtök, orlok*, Kaz T.: *dän, tukım, urık*, Kırg T.: *uruk, tukum*, Özb.T.: *uruğ*, Tat.T. *börtik, orlık*, Trkm.T.: *tohum*, Uyg.T.: *uruk* karşılıklarıyla verildiğini görüyoruz. (Ercilasun vd., 1992; 892-893)

3.2. Yorum:

tohum/ tòm/ toğum/ toom/tuum söyleyişleriyle Anadolu ağızlarında; **üren, uruk, urık, börtök/börtik, orlok/orlık, dän, tukım/ tukum, toxum** biçimleriyle diğer Türk lehçe ve şivelerinde yer alan **tohum** sözcüğü, sözlüklerdeki tespitlerden anlaşılacağı üzere iki anlamdadır. Bunlardan biri, Botanik mânâda bitkinin neslinin devamını sağlayan parça; diğeri ise insan neslinin devamını ifade eden *kuşak, nesil, soy* anlamıdır. Bu anlamlandırmalara göre TS’te ikinci anlamın *mecazî* olarak belirtilmesini doğru bulmuyoruz. Zira her iki anlam da nitelik itibarıyla aynı işleve yönelik sözlük anlamlarıdır.

İncelediğimiz bütün sözlüklerde *tohum* sözcüğü Farsça kaynaklı gösterilmektedir. Kaynaklarda tarımın ve toprak işlemenin en eski dönemlerde uzak Asya’da görüldüğü belirtilmiş olsa da Botanik mânâda kelimenin ilk olarak hangi dilde ortaya çıktığı konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Türk Dili ve Kültürü alanında çok önemli araştırmalarda bulunan Abdulkadir İnan’ın makalesindeki şu ifadeler, kelimenin Türkçedeki yer alış tarihi bakımından bir çerçeve çizmektedir:

“tar-ıg ‘tohum, soy’ anlamındadır. Kaşgarlı’nın XI. yy.daki “tarıg”: *darı, buğday olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü Türkler, tarım kültürünü daha tanımadıkları çok eski devirlerde*

bazı hububatı tanımış ve bunların yere düşmekle bir müddet sonra büyüyip çoğaldıklarını görmüş ve bu durumu, klan ve soyun bir atadan türeyip çoğaldıklarına benzeterek tohum ve yayılma anlamını bildiren bir kelime ile anlatmış olacaktırlar. Bu kelime de her halde “tohum”, “soy” anlamını bildiren tar (tar-ıg) olmuştur. Türklerin tarım kültürünü benimsemeye başladıkları çağda buğday, arpa, darı gibi hububattan hangisini ilk tanıdıklarını tayin etmek güçtür. Bununla beraber Türk uluslarının çoğunun ilk tanıdıkları tahılın “darı” olduğunu tahmin etmek mümkündür. Göçebe Türk boylarında dinî âyin ve düğün törenlerinde saçı (libation) olarak süt ve süt ürünleri kullanıldığı halde, çiftçi boylarda “darı” kullanılmıştır. Buğdaygillerden bir çoğuna darı denilmesi, Türklerde çok yaygın olan “boza”nın darıdan yapılması da bu tahmini kuvvetlendirmektedir. (İnan; 1967: 9-10)

***

tarıg kelimesinin eski anlamının “tohum” demek olduğuna Kaşgarlı'nın eserinde de işaret vardır: “tarıg” kelimesini birkaç yerde “bazz”, yani “tohum” kelimesiyle karşılamıştır (mes I, 125, 176) Dikkate değer ki tarıg kelimesi bütün Altay dillerinde “soy, kabile, tohum” anlamına gelen “uruğ” kelimesiyle birlikte anlamdaş kelime olarak kullanılmıştır (uruğ-tarığ). Kaşgarlı “uruğ” kelimesini “tane, tohum” diye açıklarken hısımlara dahi. ”uruğ-tarığ” denir, demektir (DLT I, 61, Çev. I, 63-64) Kutadgu Bilig’de “uruğluğ tarığlığ” deyimi “asil, soylu” demektir (Mısır n. 267) Yakutçada da “urû tarı” soydaşlar, hısımlar demektir (Pekarski, Yakut Sözlüğü, 3069). Bütün Türk lehçelerinde “urug” kelimesi hem kabîle, soy, hem de tohum demektir, yani çok eski çağlarda Türkler bütün hububata “tohum, soy, nesil “ anlamını bildiren “tarıg” ve “uruğ” adlarını vermişlerdir. Bizim “tarla” ve “darı” kelimelerimizin kökü bunlardır. “Tarıg” kelimesinin bir fiil kökü olan “tar-“ kelimesinden –ıg eki ile yapılan deverbil isim olacağı da hatıra gelir. Fakat, genel olarak, fiile ait gramer olayları dilin çok gelişmiş çağına aittir.” (İnan; 1967: 9-10)

Tohum hakkındaki bu bilgilere, DS'deki **toğ (II)** : *ekilmemiş tarla (Güneyce- Rize)(DS; 3944)* anlamlandırılmasını da katarsak, Türk ritüellerinde tohumun yer alış biçimi, anlamı ve mânâ değişimiyle ilgili fikir yürütmelerimiz daha sağlıklı olacaktır diye düşünüyoruz. Türk dünyasının her tarafında görülen, bahar bayramı, Hidrellez, Hızır İlyas, Nevruz/ Noruz/ Nooruz şenliklerinde de mutlaka tohumun şu veya bu şekilde yeri vardır. Tohum da dahil olmak üzere bu törenlerde kullanılan renkler, imge ve simgeler farklı anlamlar kazanmaktadır. **Örneğin Kırgız Türklerinde:**

Türklerin bir araya gelip, kendi Nevruzlarını anlattıkça daha da açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan Nooruz bayramının özel yemeği olan Sümölök'ün hazırlanışı ve onunla verilen mesaj üzerinde durmamız da yerinde olur. Sümölök veya “Nooruz köcö” adı verilen bu yemeği hazırlamak için, buğday, arpa, darı gibi hububatlar suda bekletilip, şişirtilir. Ondan sonra, bu pişirilen tohumlar filizlenmek üzere bir sıcak ortama konur. Yeşilleri 2 cm. kadar

olunca, dövülür. Bu elde edilen iri kavut şeklindeki madde, Sümölök'ün ana maddesidir. Ona 6 çeşit madde daha eklenerek, yani 7 çeşit madde ile, bu bayram yemeği pişirilir. Sümölök sadece Nooruz'a özgü bir yemektir ve yılın başka zamanında hiçbir şekilde hazırlanmaz.

Dikkatinizi çekmek istediğim bir husus da, neden bu bayram için tohumlar yeşillendirerek böyle bir ilginç yemek pişirilir, neden başka zamanlarda bu yemek yenilmez sorusudur. Sorumuzun cevabını diğer Türk boylarındaki Nooruz kutlamalarının bilgilerinden buluyoruz. Bazı Türk boylarında Nooruz'un özel yemeği olarak yumurta yenilir. **Kırgız Türkçesi'nde yumurtaya da "tukum" yani tohum denilir.** Ayrıca insaniyet veya insan nesline aynı ad verilir. Nooruz sırasında bu üç tohumun bir araya getirildiğini görürüz. Dünyanın yeniden canlanmasını, dirilmesini sembolize eden Nooruz âdetleri içinde insanoğlunun yani insan tukumunun bayram yemeği olarak canlı tabiatın başlangıcı olarak bilinen bitki tohumu ile canlılar tohumunun sembolü olan yumurtanın seçilişi tesadüfen alınmış bir hâdise değildir. Burada insanın tabiatla bütünleşmesi, yeniden yaradılışı yediği yemeği ile de simgeleniyor. O yüzden de bu yemek başka zamanlarda yapılmaz ve yenmez. (Cumakunova, 2005)

(<http://www.akmb.gov.tr/ata/metinler/III-9.htm>)

Gagauzlarda: "Moldova'da ve Gagauzlarda yaşayan halkın önemli bir âdeti marta bağlamadır. Marta beyaz, kırmızı ipliklerin kıvrılmasıyla yapılır. Beyaz saflığı temizliği, kırmızı ise dünyanın dirilmesi ve doğmasını gösterir. Hazırlanan martalar çocukları korumak için yünden kıvrılmış Marta kollarına bağlanır. Aynı şekilde korunmaları, sağlıklı olmaları ve çoğalmaları için kuzu, oğlak, tay, boyunlarına ve yelelerine Marta bağlanır. Buğday bereketi için evin saçağına kırmızı erkek kuşağı asılır. Bunlarda yöre el sanatlarının Nevruzda kullanımı ile ilgili olgulardır. Kırmızı iplikler zenginlik ve bolluk için meyve ağaçlarına da bağlanır."

"Nevruz'da önemli bir simge de tohum'dur. Bu nedenle tohumlu bir çok bitki ve bitki tohumu Nevruz'da yemek, tütsü vb. olarak kullanılır. Bunlardan üzerlik tarladan toplanarak nazara karşı tütsü ve el sanatları ürünü olarak nazarlık haline getirilerek evlere, dükkanlara korunma amacıyla asılırlar." (Onuk-Akpınarlı, 2005)

Bütün bu bilgiler yan yana getirildiğinde, tohumun Türk tarihinde çok eski zamandan beri ve çok yaygın bir biçimde her iki mânâda da kullanıldığı kanıtlanmaktadır.

Bu tespitler dikkate alındığında pek çok kaynakta Farsça *tuxm* sözcüğünden alınma olarak kaydedilen **tohum** sözcüğünün; “Türk dilinde farklı bir kökle ilgisi olabilir mi?” sorusunu sormadan geçemedik.

Bilindiği gibi, Türk dilinde düğün kelimesinin kökü “tüğ” olarak ifade edilmiştir. “*Tüğ*” ise “*düğümlemek*” “*bağlamak*” ve “*düğmek*” anlamlarına gelir (Gülensoy,1973; Atalay, 1999;

anlamları vardır. Öyleyse, düğün, hem maddî, hem manevî besleniş merasimidir.(Alimbekov, 2005)

Özet olarak; sözlüklerde Farsça kaynaklı olarak kaydedilen *tohum* sözcüğünün Türkçedeki eski ve yaygın anlam ve kullanımları dikkate alındığında; hem *tar/tarığ* kelimeleriyle botanik mânâdaki neslin devamı anlamı, hem de *doğ-* fiili ve türevleri ile ilgisi düşünölmeye değerdir. *tüg-üm/ düğün* sözcükleriyle iki gencin hayatlarının bağlanması ve bu vesileyle yapılan ziyafetler açısından düşünölmünce de anlam *toy/ toyguz-/ todhur-* türevleri silsilesiyle *doy-* fiilini baskın anlam olarak ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeplerle biz, *tohum* kelimesinin başka bir dilden alınmış olamayacağı kanaatine sahibiz.

Yaptığımız yorumu, *tohum* ve *tohumkavut* sözcükleriyle ilgili olarak gördüğümüz; *toğ*: Tok/ *toğaç*: Francala, çörek/ *toğal*: Boynuzsuz / *toğla*: Toklu/ *toy*: Düğün/ *toy-* : *Doy-*/ *toğlaş-*: Düğün eğlencesi yap-. (Necipoviç, 1995; 416-417); *toğlu*: Bir yaşında erkek koyun (TTS; 3814), *toğdaç*, (*toğdaca*): Karındaki yavru, doğacak yavru. (TTS; 3812), *tosun*: İneğün erkek yavrusu. , *toğurkan*: Çok doğuran (*Yüz Ha. XVI, 50*) (TTS; 3813)...sözcükleri ve bu sözcüklerin anlamları da desteklemektedir diye düşünöyoruz.

3.3. Kavut/ ğavut/ ğavit/ ğawıt/ kıavit/ Kelimesinin Sözlüklerdeki Anlamları:

Kavut kelimesi, TS’te; is. “Kavrulmuş ve dövölmüş tahıl ununa şeker veya tatlı yemiş katılarak yapılan yiyecek” anlamında yer almıştır. (TS; 1245)/ (<http://www.tdk.org.tr>)

DS’de ise, *kavut* (*ğavut*): “Kavrulmuş hububat unu.” (DS; 2363- 2365) anlamlandırması ile verilerek XIV. Yüzyıldan itibaren kullanılan örnekleri sıralanmıştır. Aynı madde başındaki örneklerde ise “kavut” karşılığı olarak Arapça: *es-seviyk*, *besise*, *lett*, *el-cezize*, *es-savîyk*, *ceşiş* kelimeleri; Farsça olarak da: *âbkâme*, *pist/ püst*, *kübîde* kelimeleri zikredilmiştir. Bu izahlardan ve örneklerden sonra verilen *kavut eylemek*, *kavuz* (*Çeç elenirken kalburda kalan kapçıklı tane*) kelimeleri de *kavut* kelimesinin izahı bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca aynı sözlükte Merzifon yöresinde kullanılan; “*gauz*: Tahıl yıkarken kalburda kalan taneler” (DS; 1936), “*ğavut* (I) [*ğavit -1,2; govruk, goyut*]:1-Kavrulmuş tahıl unu, 2- Öğütölmüş armut kurusu unu, 4- Bulgur elendikten sonra geriye kalan unlu kısım” (DS ; 1942)

Türkçenin elimizdeki en eski kaynak sözlüğü niteliğini taşıyan Kaşgarlı Mahmut'un ünlü eseri DLT'de; “*kagut*= kavut, darıdan yapılan bir yemek.” anlamlandırması ve “*Bk. kavut. Krş.: Rad.- kavıt; İd. – kavut. (I, 406-5; III, 163-2)*” (Atalay, 4. Cilt; 250-251); göndermesiyle verilmektedir. “Kavut” kelimesi ile aynı yerde anlamları sıralanan *kaw, kavuz, kavık/ kawık, kawrul-/ kagrul-, kagur-, kugur-, kuwur-, kawurmaç/ kogurmaç* kelimeleri; *kabuk, kavurma* anlamları yönünden “kavut” kelimesi ile ilgilidir.

~~K~~ime tasnifini kendine özgü bir biçimde yaparak kökenroelim itB kelitî A01” özg53a□lausonu

şeklinde yer almış.(Birinci vd.; 457) Devellioğlu'nda da aynı yazılışla, *sevik(a.i.)bot. kavut, kavrulmuş un* biçiminde anlamlandırılmıştır.(Devellioğlu, 1999; 946)

Memleketimiz olan Hacıbektaş'ta *bulgur, yarma* gibi buğdayın kaynatılmasıyla elde edilen yiyecekler kurutulur, **soğu**(dibek)da dövölür, el değirmenlerinde öğütölür daha sonra da savrularak temizlenirdi. Hacıbektaş ve çevresinde, öğütölmüş bulgurun savrulması işlemi esnasında ortaya çıkan kabuk kısımlarına **kavut** denir ve söylenişi de **đawut** şeklindedir. **đawut**, zar biçimindeki kabuk kısımdan oluştđu için yumuşaktır. Biz, küçükken bu kısımları kuru üzümle, ceviz içiyle karıştırarak çerez gibi yedik. Bayrak kaldırılmasını takip eden gün, erkek evinden kız evine götürölen süslenmiş ikramlık hayvanın yanında, oğlan evinden hazırlanmış bir tepsinin içinde bulunan çerezde de **đawut** bulunurdu. Bu âdetimiz değıştiği gibi, bulgurun ve buğdayın işlenişi de değışti. Şimdi, buğday Toprak Mahsulleri Ofisine doğrudan gidiyor, bulgur ve yarma ise hazırlanmış biçimde değirmenden alınıyor. Bu sebeple

Gümüşhane ili Köse ilçesine bağlı Kabaktepe köyü (eski adı Şurut) sayfasında da kavuttan şöyle bahsediliyor: **“Gavut çorbası; Sacda kızartılan buğday veya arpa öğütülerek un haline getirilir. Bu una gavut denir. Kaynatılmış suya kavut dökülür ve pişirilir. Yenileceği zaman tavada kızdırılan tere yağına şeker ilave edilerek servis yapılır.”** (<http://www.kabaktepe.freeservers.com>)

Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde de “kavut”un bir Nevruz yiyeceği olarak yapıldığını biliyoruz. Örneğin :“*Kırgızlar, yeni yılın ilk gününe Nooruz adını verirler ve o gün "Nooruz köcö" denilen özel bir yemek yerler. "Köcö", darı yarması yahut bulgur konulmak suretiyle yapılan bir nevi tirittir. "Auz köcö" denilen "kavut" da bu günün özel yemeklerindendir.*” (<http://www.kulturturizm.gov.tr>)

Bu bulgu ve anlamlarıdirmalardan çıkardığımız şudur: (<http://www.osmanlimedeniyeti.com/>) Adresinde bulduğumuz Osmanlıca (!) Sözlük’te bulunan ve Arapça kaynaklı olduğu belirtilen; “KAVT (c.: Akvât) : *Koyun sürüsü, KAVT: İhtiyaç miktarı yemek vermek*” anlamları, bildirimize konu olan *tohumkavut* ile kısmî bir anlam ilgisine sahiptir. Ancak bu kısmî ilgi, “kavut” kelimesinin Arapça’dan alınmış olduğunu kanıtlamaz. “*Kavut*” karşılığı olarak Arapça’da: *es-seviyk, besise, lett, el-cezize, es-savîyk, ceşiş* kelimeleri; Farsça’da: *âbkâme, pist/ püst, kübîde* kelimeleri (DS; 2363- 2365) kullanıldığına göre “kavut”un, bu dillerden geldiğini iddia etmek mümkün değildir. Kavut; ister Rize’deki gibi *arpa unu*, ister DLT’deki şekliyle; “*kagut= kavut, darıdan yapılan bir yemek.*”, ister Gürün’deki gibi “*kavrganın dövülerek veya öğütülerek pekmez veya şekere veya şerbete karıştırılarak yenecek hale getirilmesi halidir.*” anlamıyla isterse DS’de verilen “**gauz:** Tahıl yıkarken kalburda kalan taneler” (DS; 1936), “**gavut (I) [gavut -1,2; govruk, goyut]:1-Kavrulmuş tahıl unu, 2- Öğütülmüş armut kurusu unu, 4- Bulgur elendikten sonra geriye kalan unlu kısım**” (DS ; 1942) anlamlarıyla olsun, hububat türüyle ilgili bir yiyecek olarak tüm kaynaklar tarafından tespit edilmektedir. Mısır, buğday, arpa, darı gibi tahılların yöredeki üretim ve tüketimine oranlı bir kullanım yaygınlığına sahip olduğu anlaşılan **Kavut**, hem tarihî olarak hem de yaşayan türevleri bakımından Türkçe *kabuk,, kavurga, kawız, kavık, kav, kavur-*, kelimeleriyle ilgili bir baskın anlama sahiptir.

Ayrıca Doç. Dr. Necati Demir’in derli toplu izahında(Demir; 2005; 437- 441) olduğu gibi Türkçede çok işlek ve yaygın kullanılmamasına rağmen +**IAr**, +**Iz**, +**An** dışında ETü. döneminden beri kullanılan bir çokluk ekimiz daha vardır. +(**I**)**t** / + (**U**)**t** şekliyle çok eski zamanlardan beri bu ekin kullanıldığını örnekleriyle belirten Demir’in bu tespitini üzerinde çalıştığımız kelimedede de görmek mümkündür diye düşünüyoruz. **Kak/ kag/ kav:** ‘Kabuk’

anlamında olduğuna göre “kag+ut > kavut” izahı da mümkün görünüyor. Bize göre sözcüğün “kavut” kısmı da kav/ kab/ kabuk isimleri ve kavur- fiili ile alâkalıdır.

Sonuç olarak, değişik söylenişleriyle Türk dünyasının pek çok yerinde bir düğün hediyesi olarak kültür geçmişimizde yer alan **tohumkavut** için şunları söyleyebiliriz:

- 1- Kültür değişmelerinin bir yansıması olarak gelenek ve göreneklerimizde de değişmelerin yaşandığı âşikârdır. Çeşitli etkenlerle meydana gelen bu değişmelerin en yoğun olarak yaşandığı alanlardan birisi de *gelenek, görenek, âdet ve ananelerin* yer aldığı toplumsal yaşama alanıdır. Özellikle düğünlerimizdeki değişmeler, bazı geleneklerimizin anlamlarının unutulmasını da beraberinde getirmiştir.
- 2- Düğünlerimiz, söz konusu değişimlerin gözle görülür örneklerindedir. Düğünler, süre olarak değişmiştir, biçim olarak değişmiştir, içerik olarak değişmiştir. Bütün bu değişim seyrine karşın gene de geleneklerimizi en fazla yaşatabildiğimiz alanın düğünlerimiz olduğunu söylemek çelişki oluşturmaz. Düğün denince, dün olduğu gibi bugün de hediye akla gelmektedir. Hediyeleşmek, sevgiyi yaygınlaştırmada ve toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirmede önemli rol oynayan bir davranış biçimidir. Hediyeleşmenin Türk-İslam hayat anlayışında hem millî bir gelenek, hem dinî bir vecibe hem de sosyal bir görev gibi algılanması, hediyelerin çeşitlenmesini sağlamış ve zengin bir hediye kültürü ortaya çıkarmıştır. Düğün hediyelerinin her çeşidinin ayrı bir anlam derinliği ve işlevi vardır. Bunların sadece basit birer geleneksel simge olarak görülmesi doğru değildir.
- 3- “**Tohumkavut**” birleşimini Türk dünyasındaki anlamlarıyla birlikte değerlendirdiğimizde, bu hediye kız tarafına düğün münasebetiyle gelen konukları doyurmaya yönelik bir hediye olduğu ortaya çıkmaktadır. Tohumkavut, sözcüğünü oluşturan kelimelerden **tohum** sözcüğünün, kısmen “*neslin devamı*” dileğini içeren simgesel anlamının yanında, baskın anlam olarak *toy, toyluk, toy-, toyguz-*, kelimelerinin anlamlarını taşıdığını düşünüyoruz. Birleşimin ikinci kısmında bulunan **kavut** sözcüğünün de Türkçe *kavur-, kabuk* kelimeleriyle ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Kavutun kullanım yaygınlığına bakarak “*kavrulan, kaynatılan hububatlarla ilgili bir yiyecek*” anlamında olduğunu tespit etmek mümkündür. Birleşimin her iki sözcüğündeki baskın anlamlar birleştirildiğinde, kelimenin bütünüyle **toy** geleneğimizle ilgisi pekişmekte ve hediye adı olan “*tohumkavut*”, toy vesilesiyle gelen konuklara sunulan bir yiyecek olarak **doy-** fiiliyle anlam bütünlüğü

kazanmaktadır. DLT’de *tohum* kelimesinin kullanılmamış olmasına karşılık; “*boğazlanacak, kesilecek hayvan*” mânâsıyla *tokum* kelimesinin varlığı da (Atalay, 1999; agy.) sesbilimi açısından açık bir / k / > / h / sızıcılaşması örneği olarak tespitimizi desteklemektedir. Üzerinde durduğumuz kelimedeki görülen sızıcılaşma örnekleri kavramın geçtiği yörelerde yaygın olarak vardır. Örneğin: *ķavut* > *ġavut*, *kalk-* > *ġaķ-*, *ķoş-* > *ġoş-*, *ķorķu* > *ġorķu*, *ķul* > *ġul*, *aķ-* > *aķ-*, *ķık-* > *ķık-*, *baķ-* > *baķ-*, *yataķ* > *yataķ*, *aķıl* > *aķıl*, *soķu* > *soķu*...

- 4- Söz konusu ettiğimiz “*tohumkavut*” hediyemizdeki “*tohum*” sözcüğünün tam karşılığı da DLT’de olduğu gibi kız evine gelen konuklara ikram için götürülen(*boğazlanacak, kesilecek*) hayvan anlamıyla örtüşmektedir. Tohumkavutun hediye olarak “*tohum*” sözcüğündeki “*neslin devamı dileği*” anlamı, ikincil bir anlam olarak görünmekte fakat, hediyein düğünde verilen bir hediye olması hasebiyle de kelimenin kazandığı anlamı kuvvetlendirir mahiyette görünmektedir.
- 5- *Tohumkavut*, *tõmġawit*, *tongavat*, *tohumdavarı*...gibi değişik biçimlerde Türkiyenin değişik yerlerinde kısmen varlığını devam ettiren bu düğün hediyemiz, değişen ve

KISALTMALAR:

ATS: Altayca-Türkçe Sözlük

DS: Derleme Sözlüğü

Dz.: Denizli

Esk. : Eskişehir

Ezc. : Erzincan

Gaz.: Gazi Antep

İç. : İçel

OTAL : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat

MOL : Mükemmel Osmanlı Lûgati

Mr.: Maraş

Sv.: Sivas

TDES : Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü

TS: Türkçe Sözlük

TTS: Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü

KAYNAKÇA:

ALİMBEKOV, Adhambek (2005) ; “Özbek Düğün Merasimleri”,(<http://akmb.gov.tr>)

Artun, Erman (2005) ; “Çukurova Yörüklerinin Gelenek ve Görenekleri, Bunlardaki Eski Kültür İzleri <http://turkoloji.cukurova.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/24.asp#sdfootnote80sym>

Banguoğlu, Tahsin (1995) ; *Türkçenin Grameri*, TDK Yay. Ankara 1995.

Caferoğlu, Ahmet (1942) ; *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul 1942

.....(1951) ; *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, İstanbul 1951.

Clauson, Sır Gerard (1972) ; *An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth-Century Turkish*, Oxford At The Clarendon Press 1972.

Cumakunova, Gülzura (2005) ; *Kırgızların Nooruz Kutlamalarındaki Eski Türk İnançlarının İzleri*. (<http://www.akmb.gov.tr/ata/metinler/ III-9.htm>)

Demir, Necati; “Çokluk Eki + (I) t / + (U) t Üzerine” Türk Dili S. 647, Kasım 2005, s. 437- 441.

Derleme Sözlüğü (1993) : TDK Yay. (2. baskı) S.; 211/ 10 Ankara 1993. <http://www.osmanlimedeniyeti.com/makaleler/sozluk/osmanlica-sozluk-k.html>

Devellioğlu, Ferit (1999) ; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* 16. Baskı, Aydın Kitabevi Yay. Ankara 1999. (Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal)

